

SZEMLE, BIRÁLATOK

MEGJEGYZÉSEK VERES PÉTER LEGUJABB KÖNYVÉHEZ

Táncsics Mihálynak is voltak teóriái, hitei, rögeszméi, melyek ma komikusan hatnak. A helyes történelmi érzékű olvasónak még sincs kedve arra, hogy megmosolyogja a magyar parasztnozgalmak első öntudatos képviselőjének gyengéit, amelyek ugyanugy hozzá tartoznak a kor arculatához, mint a „vörös republikánus“ rendkívüli következetessége és éleslátása a magyar parasztság forradalmi követeléseinek megfogalmazásában. Hamisítatlan népművész volt, — s nem „őstehetség“ — tudta, hogy hol szorít a csizma s kertelés nélkül kimondja azt, amit sorstársai csak homályosan, csak részletekben gondoltak. Csodálkozhatunk-e azon, hogy elvi síkon parasztforradalmi törekvéseit csak azokban a ködös, félig vallási, félig tudományos tanokban tudta általánosítani, melyeket külföldi vándorlásai során az ébredező párizsi munkásság titkos gyülekezeteiben s kézzől-kézre járó lázító katekizmusokból szívott magába? Táncsics működése a szabadságharc éveiben éri el csúcspontját — egy évvel a Kiáltvány megjelenése után, egyidejűleg a tudományos szocializmus jelentkezésével. Ha Táncsics nem is lett volna autodidakta, aki nem volt mentes minden naiv tudálékosságtól, akkor is elképzelhetetlen, hogy a sajátos magyar viszonyokkal, tehát feudális elmaradottsággal is ily szorosan összenőtt egyéniség az eszmei tisztaság oly magaslataira emelkedhessen, melynek előfeltételei a nyugat három legfejlettebb nemzeténél is csak egymást kiegészítve voltak meg.

De mit gondoljunk Veres Péterről, a mai népművészről, aki ugyan ambícióban nem marad el a „vörös republikánus“ mögött, de felkészültségében, gondolkodásmódjában, magatartásában ma riasztó visszaesést jelent az öreg Táncsicskal szemben. Hogyan vélekedjünk róla, aki 1848 után kilencven esztendővel lép fel azzal az igénnyel, hogy a magyar népnek programot és világnézeti tájékozódást adjon? Ma mások a lehetőségek, más a mérték is, mint egy évszázaddal ezelőtt s amit Táncsicsnál többé-kevésbé mellékes hiánynak, történelmi korlátoltságnak ítélünk, ugyanazt Veres Péternél végzetes bajnak érezzük, ami egy tehetséges és jószándékú ember teljes szellemi összeroppanásához vezethet.

A balmazújvárosi paraszttirót tultengő önbizalma egyre veszedelmesebb iramban sodorja a kontárság felé. Veres Péter teóriáiról, lassan rögeszmeivé fajuló tévedéseiről van szó, melyek már-már nem kritika, hanem pamflett írására ingerelnek. Elővehetnénk legújabb könyvét, kigúnyolhatnánk felkészületlenségét, tudálékosságait és szellemi ezermeesterségét. Mosolyoghatnánk a fogalmi csodabogarakon, a „szociocentrizmusokon“, a „magatartásrendszereken“, a „centrifugális ösztönökön“ s az állatvilágból vett hasonlatokon. Semmi kedvünk arra, hogy a vitatkozásnak ezt az olcsó formáját válasszuk, ennél még ma is többre becsüljük Veres Pétert. Veres önmagára vessen, ha e megbecsülésben ma már nem szoritkozhatunk kisebb-nagyobb tévedések és elírások kiigazítására, mint kritikusai régebben tették. A kisebb-nagyobb tévedésekből s elírásokból rendszer lett, az autodidakta művelődési nehézségeiből veszedelmes sarlatánság körvonalai bontakoznak ki. Szeretnénk egy asztalnál szemben ülni a *Számadás* írójával, hogy barátságosan elvitatkozhassunk a valóság kifejezésének nehézségei-

ről, a megismerés és a társadalomtudományok mai állásáról, a fogalmak hinárjáról és az egyéniségről... Hisszük, hogy zavara és félrecsuszása a mai nyomasztó magyarországi légkörből, a vidéken elszigetelten élő ember helyes szellemi és politikai tájékozódásának nagy nehézségeiből származik s a személyes beszélgetés bizalmat adó légkörében könnyebb volna számos félreértést kiküszöbölni, mint egy rövidre fogott írásban. De így, marad-e más lehetőség, mint hogy rideg tárgyilagossággal leszámoljunk Veres Péter veszélyes bölcselkedéseivel s szembehelyezkedjünk azzal az iránnyal, amely felé Veres Pétert individualizmusa sodorja.

*

A *Szocializmus-Nacionalizmusban* először Veres Péter stílusának hanyatlása üti meg az olvasót. Mi ez, ha nem annak bizonyítéka, hogy Veres oly vállalkozásba kezdett, melyre nem termett; oly témában merült el, amelyhez mai kifejezési eszközei sem elégségesek. Régebbi írásainak megkapó frissesége és közvetlensége nyomtalanul eltűnik itt. Új könyve rendkívül nehéz olvasmány, de nem gondolati gazdagság vagy a tárgy elvontsága, hanem pongyolasága, körülhatárolt fogalmak s a rossz műszavak tömkelege miatt. A nagy szándék állott így bosszút a teljesítmény sikeretelenségével. Veres szándéka, célkitűzése a „szintézis“. Elégtelennek érzi a rendelkezésére álló „világnézeteket“ s kiegészítésükre vágyik. De mi ez a szintézis? Az elvek s a valóság összehasonlítása, a valóságos ellentétek összefüggéseinek kutatása? Veres Péter nem a marxizmus vagy a fajelmélet helytelenségét vagy helytelenségét vizsgálja felül, hanem különféle ellentétes s egymást kizáró „világnézeti“, tudományos vagy politikai elemeket mesterségesen összemontál. Könyvében valóban mindenről szó van: politikáról és őstörténelemlről, filozófiáról és esztétikáról, lélektanról és szaporodásról.. A „szintézis“ egyes alkatelemeinek, gondolatainak — vagy csak szépen csengő szavainak? — eredetét nem volna könnyű kutatni. Helyenként félreismerhetetlenül vallásos elemekre bukkanunk. Veres gondolkodásában, melyek oly otthonosak a magyar szektavilágban. Másutt a szociáldemokrácia régi kezdetleges természettudományos felvilágosító füzeteinek hatása érezhető vagy Németh László frazeológiája. Freud és Hitler ugyanugy itt keringenek ebben a kábitó együttesben, mint Darwin és Marx. A marxizmus természetesen nem marad ki ebből a szintézisből, ennek kell megadni a vállalkozás „forradalmi“ színezetét és hitelét. De ha valaki nagynehezen átvágta magát az eklektikának ezen a borzótján, arra a meglepő felfedezésre jut, hogy Veres valami egészen mást ért munkásmozgalom, marxizmus, szocializmus alatt, mint amit ma ezek a fogalmak jelentenek. Ez a szocializmus közelebb áll a 19. század elejének utópizmusához, mint a 20. század társadalomtudományához.

A *Nacionalizmus-Szocializmus* egyik fejezetében a következőket olvasuk: a munkásmozgalom logikája gazdasági síkon: „ha nem lehetünk mindnyájan gazdagok, akkor legyünk mindnyájan szegények“; politikai síkon pedig: „ha nem lehetünk mindnyájan szabadok, akkor legyünk mindnyájan egyformán kötöttek“. Talán mondani sem kell, hogy ez az egyenlősítő „logika“ már 1840 körül, a munkásmozgalom Weitling-féle szakaszában túlhaladott álláspont volt. Kínos meglepetés, hogy Veres Péter hosszú munkásmozgalmi inaskodása alatt még ily alapfogalmak tisztázásához sem jutott el. Csoda-e, ha ilyen primitív elképzelésekkel terhelten

„parasztforradalmi“ magatartásának megcsufolásául a parasztság felszabadulásának legelső követelménye, a földosztás ellen foglal állást s elvont „kollektivizmusa“ ellenére e téren is visszaesést mutat az öreg Táncsics-csal szemben. Véletlen-e, ha az emberi haladás és a magyar kérdés igazán tudományos megértése híjján oly kényes problémával szemben sincs mértéke, mint a fajvédelem s a mai német propaganda ideiglenes sikereinek bűvkörében a fasiszta fajteóriák egyes elemeinek átvételével véli előmozdítani zavaros szocializmusának ügyét?

A „kollektivizmus“ és bizonyos turáni kizárólagosság elméleti összeforrasztásának szándéka nem is vezethette máshova Veres Pétert, mint felkészületlenségének, hivatatlanságának leleplezéséhez. Veres Péter jól értse meg: nem főbenjáró bűn az, ha valaki „szociológiai“ és biológiai kérdésekben nem nagyon járatos. Kétszeresen elnézhető, ha adott helyzetekben ösztönösen megtalálja a helyes álláspontot, mint a munkások és parasztlakosok ezrei, akiknél a valóság érzékelését nem tompítják el rosszul megválogatott elméletek. Sokkal nagyobb baj az, ha valaki felkészületlenül, vakmerő önbizalommal bemerészkedik a szellem utvesztőibe, ítéleteket mond, elméleteket gyárt, noha már az első nehézségeknél a jelenségek felületeiben ragad. Ha Veres Péter elég szigorú volna önmagához s eredetiségkedés helyett áttanulmányozná a nemzeti és faji kérdés irodalmát, (hogy legalább helyesen interpretálni tudja azt, amit elvet vagy kiegészít) úgy minden bizonnyal beismerné, hogy nem érte el kítűzött célját: a baloldali mozgalmat nem tette magyarabbá, de önmagát távolabbra taszította tőle, önmagát tette egy árnyalattal — „németebbé.“ Pedig nem is kellett volna nagyon messzire kalandoznia hiteles források után. Elég lett volna, ha figyelmesen áttanulmányozza Lukács György újabb Ady-tanulmányát; látná, hogy nemzeti fejlődés, nemzeti sajátosságok, nemzeti értékek mély megértéséhez nincsen szükség fajelméletre, amelyről éppen a kis nemzetek szemszögéből ismerhető fel legkönnyebben, hogy a nemzeti eszme teljes tagadása. Veres Péter ezt a kérdést is összezavarta azzal, hogy a nemzeti gondolat történelmi tartalmát elsüllyesztette s azt faji „biológiai“ tényezőkkel helyettesítette. Ezzel a központi tévedéssel — melynek a Szocializmus-Nacionalizmus csak sikertelen magyarázata, adva is van a teljesítmény értéke és politikai tendenciája.

*

Veres Péter újabb fejlődését ugyan habozás nélkül visszautasítjuk, mégis bizonyos szimptomatikus jelentőséget, dokumentáló értéket kell tulajdonítanunk könyvének. Osztálya világosfejű gondolkodójának nem ismerhetjük el, de elfogadjuk egyes magyar rétegek zavarának tanujaként. A legutolsó választásokon hatszáz ezer ember, javarészből szegény magyar szavazott a nyilas pártokra. Ki hinné el, hogy ez az óriási tömeg, derék magyar földmunkások, kisgazdák, kisemberek százazrei, tudatosan a magyar függetlenség megszüntetésére, a „protektorátusra“, a germán életterre szavaztak? Nem, a magyar tömegek arra a pártra szavaztak, amely megnyergelte elkeseredésüket, forradalminak kendőzi magát, felfordulást sejtet s mindannak helyrehozását igéri, amit a magyar dolgozók jussából évszázadok óta eltulajdonítottak. Legalább 1867-ig vagy még messzebbre kellene visszatérni, ha magyarázatot keresünk arra, hogy a magyar nép forradalmi vágya miért esik ma a demagógia áldozatául. Valóban arról a „sorrendről“ van szó, amelyről Veres Péter beszél, de amelybe Veres maga

is belezavarodott. A nemzeti és szociális követelmények sorrendjéről, elválaszthatatlan összetartozásáról. Arról, hogy a szociális kérdések nem oldhatók meg a nemzeti függetlenség megőrzése nélkül, de a nemzeti kérdés sem a magyar társadalmi élet demokratikus követelményeinek megvalósítása nélkül.

Ez az elemi igazság a modern Magyarország fejlődésének felemássága miatt ijesztően elhalványodik egyes magyar dolgozó rétegek tudatában. 1867 óta a dolgozók mást sem látnak, mint azt, hogy az uralom Magyarországot jogaiknak elsikkasztására használja fel a „nemzeti“ gondolatot. De a polgárság ugynevezett haladó pártjai is fetisként imádják az 1867-es kompromisszumot, demokratizmusuk üres demokratizmusba torkollik a földkérdésben ugyanúgy rettegnek a gyökeres fordulattól, mint a történelmi osztályok. Már Táncsics Mihálynak is sok gondot okozott a magyar parasztság „hazafiatlansága“. Pedig a magyar paraszt nem hazafiatlan, csak másképp képzei el a hazafiasságot, mint azok, akik véráldozatait önmaguk számára kamatoztatják. A paraszt ma sem hazafiatlan, csak elkeseredettsége már oly fokú, hogy uralomra a „nemzetmentésében“ annyira nem lát biztosítékot sorsának irányítására, hogy a demagógia pergőtűzében már onnan is reméli a nagy változásokat, ahonnan valójában még kiméletlenebb kezelésben lehet része.

Veres Péter érzi ezeket az ellentmondásokat. De ahelyett, hogy leszámolna a demagógiával, maga sem tudott felülemelkedni azokon a hangulatokon, melyek a magyar szavazók százazreit a nyilasok hálójába hajtották. Talán látja is a nyilaskeresztes út végén tatóngó szakadékot. De megtéveszti a szélső jobboldali propaganda „dinamikája“ és saját parasztszocialista elképzeléseit akarja azzal magyarabbá és „dinamikusabbá“ tenni, hogy átveszi a német nemzetiszocializmus legcsábítóbb elméleteit és propaganda szövegeit. Érzi a magyar liberalizmus ürességét és bizonyos talajtalan internacionalizmus kártékonyosságát, de ahelyett, hogy ezekkel szemben az igazi demokrácia és az igazi nemzeti gondolat szempontjait érvényesítené, a következő naiv alternatívát állítja föl: elvont nemzetköziség vagy fajelmélet. A fajelméletben véli összesűríteni mindannak ellentétét, amit az 1867-es feudális-kapitalista kompromisszum eszmévilágában, az új rétegek parasztfaló maradiságában és a nagypolgárság felületes kozmopolitizálásában meggyűlölt. Eredetiségét miatt nem látja, hogy alternatívája helytelen, hogy az emberi sors és a magyar kérdés megértésének és megoldásának igazi lehetősége kimaradt belőle; az a magatartás, amely a nemzeti és nemzetközi, „polgári“ és szocialista, szociális és szellemi érdekeket, értékeket valóban szerves egységben menti át egy jobb jövőbe.

Veres Péternek az a nagy bűne, hogy „öntudatosítja“, rögzíti, programmá, rendszerré ragasztja össze mindazokat az előítéleteket, hangulatokat és téveszméket, amelyek egy átlagos dolgozóban legfeljebb csak csirráiban, átmeneti zavarként, a körmönfont szélsőséges jobboldali propaganda és a fenyegető külső nyomás hatásaként vannak jelen. Éppen ezért nem tudunk egyetérteni a kitűnő Erdei Ferencsel, aki igen diplomatikusan hangon írt bírálatában „világosságnak“, utmutatásnak értékeli Veres új könyvét, amely nyomán el lehet indulni. Eszerint a mű jelentőségét nem gondolati helyessége, tudományos értéke döntené el, hanem az a követelmény, amit Rosenberg a XX. század Mitoszában „termékenységnak“

nevez. Sajnos tudjuk, hogy a Mein Kampf mintájára végtelenül rossz és tudatlan írás is termékeny lehet a tömegek értelmének eltompításában. Ha a Szocializmus-Nacionalizmus nem is lesz a Berlinben megálmodott Nyilasmagyarország bibliája, e könyvben csakis helytelen, veszedelmes utmutatást tudunk látni, melynek kiaknázását a magyar függetlenség és szabadság ellenségei nem fogják elmulasztani. Mi úgy látjuk, hogy Veres Péternek magának van szüksége világosságra, mielőtt másoknak utat mutathatna. Előbb felül kell vizsgálnia szellemi fegyverzetét s vissza kell tálnia arra a pontra, ahol eltévedt, hogy legalább minimális szellemi és politikai tisztánlátás birtokában mások tájékozódásának előmozdítására igényt tarthasson. Őszintén reméljük, hogy ehhez a fordulathoz Veres Péternek még van elegendő ereje. *(Szekeres György)*

U J E R D É L Y I K Ö L T Ő

Különös öröme az erdélyi egyébként igen ritka versolvasónak, ha viszonylagosan dús hazai verstermésünkben új és egyben idevillósi hangokra bukkan. Kiss László, a fiatal költő, aki első kötetével (Önmagam ellen, Marosvásárhely 1939) jelentkezik most, feltétlenül azok közé tartozik, akiket nem tanulmányaik és műírói gondosságuk, de a hely és az idő, az itt és a most tesznek költővé. S ha a kötet összeállításában és megjelenésében dilettantizmust idéző elemek zavarnak, mindig tekintettel kell lenniünk arra, hogy Kiss László helyzete épp elődtelensége és mondanivalói ujszerűsége miatt érthetően sokkal nehezebb.

A módszeres olvasó miután keresztülrágta magát a fizet első hosszú versének képzavarain, fegyelmezetlenségein, erőltetettségein, esztétikai tájékozatlanságain és helyenkénti szépségein, az erdélyi líra egészen új, kitaposatlan ösvényére érkezik. A torzonborz forma mögött, mely különösen a hosszabb, nem egyetlen lélekzetre kimondott gondolatok rögzítésénél többnyire szárnyát szegi a kezdeti lendületnek, a meglátás és költői kifejezés olyan ösztönös, spontán eseteivel találja szemben magát, amelyre fel kell figyelnie. Nemcsak azért, mert a lehetőleg tökéletes rimekre való törekvéstől eltekintve a szokványos formai követelmények igényével aligha léphet fel e költeményekkel szemben, hanem mert Kiss László hasonlatvilága, társításai s általában a mód, ahogy a versírás hagyományos rekvizitumaival bánik, teljesen idegen számára. Bizonyos, már néhány vers elolvasása után is, hogy a hang, tétovázásaival, habozásaival és határozatlanságaival bár, de élesen elválasztható és megkülönböztethető a magyar vers minden eddigi hangnemétől s ha nem is iskola vagy példamutatás, magán viseli a lírai ösztönösség értékes jegyeit.

*Elmentél s szobámban fulladt gőzön
nehéz álomban feredőzöm.
Ólát veri, dobol, esedez a kívánsát,
felhuzott orral, gangosan,
kevélyen és toprongyosan
posztolja őt a bánat.*

Az élmény felfogásának, művészi átélésének s darabosságában is szuggesztív kifejezésének ilyen nyilvánvaló esetével az erdélyi irodalomban csak Bartalinnál találkoztunk még. De mig ott a kötetlenség sok tekintet-